

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

**Факультет № 6
Кафедра соціології та психології**

ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ

з навчальної дисципліни «Психологія творчості»
обов'язкових компонент освітньої програми
другого (магістерського) рівня вищої освіти

053 Психологія (практична психологія)

Тема № 5. «Творча особистість (креатив)».

Харків 2022

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 30.08.22 р. № 8

СХВАЛЕНО

Вченою радою факультету № 6
Протокол від 26.08.2022 № 6

ПОГОДЖЕНО

Секцією Науково-методичної ради
ХНУВС з гуманітарних та соціально-
економічних дисциплін
Протокол від 29.08.22 р. № 8

Розглянуто на засіданні кафедри соціології та психології
Протокол від 17.08.2022 № 7

Розробник:

Доцент кафедри соціології та психології, кандидат біологічних наук
Шахова О.Г.

Рецензенти:

1. Доцент кафедри педагогіки та психології Харківської державної академії фізичної культури, кандидат психологічних наук, доцент Павлик О. М.;
2. Доцент кафедри соціології та психології факультету № 6 ХНУВС, кандидат психологічних наук, доцент Жданова І.В.

План лекції.

1. Поняття про творчу особистість (креатива).
2. Психологічні властивості креативів.
3. Творча особистість і «европатології».
4. Психологічні проблеми креативів.

Рекомендована література (основна, допоміжна), інформаційні ресурси в Інтернеті

Основна:

1. Гріффітс К., Кості М. Посібник із креативного мислення. Вид. Фабула, 2020. 288 с.
2. Карпенко Н. А. Психологія творчості: навч. посібник. Львів: ЛьвДУВС, 2016. 156 с.
3. Моляко В.О. Психологічна теорія творчості // Обдарована дитина. – 2004. № 6. – С. 2 – 10.
4. Черножук Ю.Г. Психологія творчості. Навчальний посібник для студентів педагогічних ВНЗ. Одеса: Державний заклад ПНПУ ім. К.Д.Ушинського. – 2010. – 182 с.
5. Kaufman, James C.; Sternberg, Robert J., eds. (2019). The Cambridge Handbook of Creativity (Cambridge Handbooks in Psychology) (2nd ed.). Cambridge University Press. ISBN 978-1316638545.

Допоміжна:

6. Каракатсаніс Т. В. Сутність креативності особистості у сучасній європейській педагогічній теорії. Педагогічна освіта: теорія і практика. Психологія. Педагогіка. 2013. № 19. С. 24–28.
7. Beaty, Roger E.; Benedek, Mathias; Silvia, Paul J.; Schacter, Daniel L. (2016). "Creative Cognition and Brain Network Dynamics". Trends in Cognitive Sciences. 20 (2): 87–95. doi:10.1016/j.tics.2015.10.004.
8. Dimkov, Petar Radoev (2018). "The Genius of Creativity and the Creativity of Genius: The Neuro-Dynamics of Creativity in Karl Jaspers and Sigmund Freud". Journal of Genius and Eminence. 3 : 83–92.
9. OECD/Eurostat (2018). Oslo Manual 2018: Guidelines for Collecting, Reporting and Using Data on Innovation (4th ed.). Paris/Luxembourg: OECD/Eurostat. p. 44.

Інформаційні ресурси в Інтернеті

10. Креативність – головна якість людини в 21 столітті. URL: <https://creativecountry.org/aboutcreate/> (дата звернення: 07.03.2021).

Основні поняття теми

Алгоритми міркування, евристичні прийоми, креативні продукти, креативність, складові креативності, структура творчого потенціалу, творчий потенціал особистості.

Гіперкомпенсація, європаталогія, егоцентризм, ексцентричність, інфантилізм, комплекс меншовартості, креатив, особистість креативного типу, параноя, патологія, психотизм, творець, творча особистість, шизофренія.

Текст лекції.

1. Поняття про творчу особистість (креатива)

Творчою особистістю, особистістю креативного типу або креативом називають людину, яка схильна до нестандартних способів розв'язання задач, здатна до оригінальних, нестандартних дій, відкриття нового, створення унікальних продуктів /Дружинін, 1999/.

Творчість може мати як ситуативний («вимушений»), так і особистісний («надситуативний») характер. Кожна людина змалку так чи інакше причетна до різних її видів і здатна досягати в них певних успіхів. Однак, далеко не кожного можна назвати творчою особистістю.

Наприклад, студент повинен написати психотерапевтичну дитячу казку або історію для заліку, він пише її, отримує позитивну оцінку і більше ніколи не повертається до казкової творчості. Це ситуативна творчість. Однак, якщо написання психотерапевтичних історій є його постійною потребою, актом глибинного самовираження, він – творча особистість.

Головною психологічною ознакою творчої особистості є те, що для неї *творчість, незалежно від результатів і значущості для суспільства, становить сенс життя*. За цим, в ідеалі, стоїть ненаситна, ірраціональна жадоба самоактуалізації.

Наприклад, як писав С.В.Рахманінов, він на 85% музикант і лише на 15% -людина. Однак, часто приводом для активних занять творчістю, передусім у царині науки чи мистецтва, є не самоактуалізація особистості, а явище гіперкомпенсації (бажання досягти переваги над іншими завдяки видатним досягненням). У такий спосіб людина намагається позбавитися «комплексу меншовартості» (глибоке почуття власної меншовартості у порівнянні з іншими людьми). К.С.Станіславський запропонував «робочий критерій», який дозволяє розрізняти обидва явища: треба любити мистецтво в собі, а не себе в мистецтві. Особистість, що реалізує себе, більш вірогідно обере перший варіант.

2. Психологічні властивості креативів

Креатива відрізняє певний *набір психологічних властивостей*. За В.М.Дружиніним, це:

1. Незалежність (особистісні стандарти є важливішими, ніж стандарти групи, суспільства, неконформність оцінок та суджень.
2. Відкритість розуму, готовність повірити у власні та чужі фантазії, чутливість до нового й незвичного.
3. Висока толерантність до невизначених та не вирішуваних ситуацій, конструктивна активність в їхньому вирішенні.
4. Розвинене естетичне почуття, прагнення до прекрасного.
5. Впевненість у власних здібностях, самоповага.

6. Міцність характеру, схильність до ризику.
7. Наявність у поведінці як жіночих, так і чоловічих рис.
8. Психічна неврівноваженість, невротичність, тривожність.
9. Низька соціальна адаптивність та зрілість.

10. Схильність до психофізіологічного виснаження у поєднанні з максимальною самовіддачею.

11. Внутрішня мотивація діяльності /Дружинін, 1999/.

Низка досліджень також свідчать про наявність в характері креативів такої риси, як агресивність (Пономарьов, 1976, Ільїн, 2009).

Наприклад, означені особливості, у «концентрованому» вигляді притаманні так званим «дітям індиго». Психологи доводять їхню виняткову обдарованість, педагоги і батьки – надзвичайну складність спілкування з ними, неможливість виховувати традиційними засобами, деякі психіатри діагностують «індиго» як патологію.

Для того, щоб самореалізуватися, бути професійно успішними, креативи мусять виробити неабияку працездатність, навчитися «тяжко працювати», розвинути необхідні для успіху предметні здібності (зокрема, музичні та хореографічні), набути відповідних знань та навичок. Недаремно Т.Едісон, схаактеризував творчість, як «10% натхнення й 90% потіння».

3. Творча особистість і «европатології»

Креативам часто притаманні різноманітні патології (відхилення від норми). Ч.Ломброзо досліджує проблему «генія та божевілья». Серед видатних креативів, на його думку, значно частіше ніж серед пересічних людей зустрічаються особи із серйозними психічними та/або тілесними вадами /Ломброзо, 1990/.

Г.Айзенк висуває гіпотезу, згідно з якою креативність та різні форми психопатології мають спільну генетичну основу і виявляються у психотизмі (надмірній схильності до самоти та нечуйності до оточуючих). Високий рівень психотизму «підштовхує» людину до шизофренії та кримінальних форм поведінки, а помірний – до високої креативності /Айзенк, 1995/.

Будь-яка патологія, що пов'язана з творчою особистістю, отримала назву «*европатології*» (від грецьк «*heurisko*» - відшукувати, відкривати і «*pathos*» - страждання, хвороба). Означені патології спричиняють фізичні та психічні страждання, але можуть позитивно позначатися на результатах творчої діяльності.

Наприклад, Ф.М.Достоевський зізнається, що тяжка психічна хвороба (епілепсія) допомогла йому зазирнути у найпотаємніші глибини власної психіки.

Прикладом позитивного впливу фізичних вад на творчість можуть бути картини Рембрандта ван Рейна. Дослідниця з Гарварду (США) М.Лівінгстоун провела аналіз майже 40 його автопортретів і помітила, що практично на всіх погляди кожного з очей художника не є паралельними, розбігаючись приблизно на 10 градусів. Вона вважає, що цей дефект стереоскопічного зору певним чином вплинув на своєрідність світосприймання майстра і допомагав йому у створенні картин.

Сучасні дослідження в царині психології творчості показують, що психічні розлади або тілесні хвороби не є обов'язковими супутниками геніальності. Однак, вивчаючи творчість конкретних митців, вчених або винахідників з певними європатологіями слід обов'язково брати їх до уваги.

Наприклад, психічні патології призводять до порушень процесу сприймання, у свій спосіб збагачуючи психіку митця фантазійними образами. Аналізуючи твори М.В.Гоголя, Г.-Х.Андерсена або С.Далі, варто пам'ятати, що ці генії страждали на шизофренію (психічна хвороба, яка викликає «роздвоєння» особистості, замикання в собі, порушення контактів з оточенням тощо). Розгляд 36 автопортретів В.Ван Гога, написаних ним за життя, показує, що у автора поступово розвивалася параноя (психічний розлад, ознаками якого є переоцінка власного Я, підозрілість, наявність «надцінних» ідей тощо).

4. Психологічні проблеми креативів

Креатив зазвичай стикається з великою кількістю психологічних проблем. У найбільш яскравому й концентрованому вигляді вони представлені в біографіях та автобіографіях видатних особистостей, особливо в царині мистецтва.

У дитинстві більшість видатних креативів **отримують негативний життєвий досвід** (переживають війни, смерть родичів, пониження соціального статусу родини, мають складні стосунки з однолітками, друзями, довго і тяжко хворіють тощо). Водночас нещасливе дитинство, за словами Е.Хемінгуея, це «найкраща школа для письменника-початківця». Річ у тім, що подібний досвід може викликати у дитини **намагання краще зрозуміти себе та оточуючих**, виявити себе на аркушах звичайного чи нотного паперу, «намалювати» свої проблеми. Одним з «універсальних» елементів цього досвіду є відсутність любові до дитини з боку батьків.

Наприклад, А.Маслоу, відомий теоретик і практик креативності, характеризує власну матір, як жорстоку, неосвічену, брутальну жінку, яка настільки не любила своїх сімох дітей, що це «мало не доводило їх до психічних розладів». Батько ж постійно повторював маленькому Абрахамові, що той «потвора і дурень» /Х'єлл, Зіглер, 1998/.

У дорослому віці, «спалюючи» себе на сцені, за мольбертом або в науковій лабораторії, люди подібні до Маслоу **посилено намагаються довести власну цінність і значущість, оскільки в дитинстві її не помітили батьки, а також компенсувати їхню нелюбов до себе любов'ю публіки** (згадаймо долю В.Висоцького).

Втім, за власними оцінками, щасливим важко назвати не тільки дитинство багатьох видатних креативів, але й їхнє доросле життя (М.П.Булгаков, Ф.Кафка, Л.Українка, Т.Г.Шевченко та ін.). Їхній стиль життя часто геть не вписується у суспільні норми. Вони – **бунтівники**, які не можуть і не хочуть інтегруватися у соціум «на його умовах», обираючи не «корені, а крила».

Наприклад, як писав Г.Сковорода: «Світ хотів спіймати мене, та не

спіймав».

У будь-яку епоху, у будь-якому суспільстві видатні митці, вчені, винахідники – це *«білі гави»*, які гостро відчують власну унікальність, неповторність, «рокову» несхожість з рештою людей. На відміну від життя, творчість дає їм безмежну радість і насолоду (у творчості навіть муки – солодкі!). Тому поступово вони *стають «залежними» від творчості*. Ступінь залежності може бути різним, але для багатьох ця схильність є хворобливим явищем.

Наприклад, ось фрагмент з оповідання В.Токаревої «Леді вдачі», розмовляють дві жінки, одна з яких відома письменниця (переклад з російської наш – Ю.Ч.): «...Творчість з'їдає людину, з'їдає життя. - Тоді киньте її...не пишіть. - Не можу. У цьому вся справа».

Відомо, що для видатних креативів *творчість заради максимальної самореалізації – це спосіб життя*. Однак, подібно до решти людей і навіть більше за них, вони *прагнуть слави, визнання, комерційного успіху і дуже болісно переживають їхню відсутність*.

Наприклад, В.Ван Гог спромігся продати за життя лише одну з власних картин. Професійне визнання, на яке він очікував, прийшло, коли художник вже знаходився за мурами психіатричної клініки, а справжня слава – тільки після смерті.

Типовою характеристикою видатних креативів є *глибока самотність*. Це походить передусім від величчя їхнього дару – вони намагаються здолати вершини, про які інші навіть не здогадуються. Бути поруч з ними, розуміти перебіг їхніх вчинків та думок, приймати *егоцентризм* (зосередженість виключно на собі, на власних інтересах), *ексцентричність* (чудернацька, зухвала оригінальність), *інфантилізм* (збереження у дорослих певних рис дитячої поведінки: *емоційної нестабільності, вередливості, безвідповідальності* тощо) та деякі інші «неприємні» особливості їхнього характеру вкрай складно. Подібного не витримують навіть найвірніші друзі, найвідданіші кохані, найпалкіші прихильники.

Самотність – це одночасно і потужний поштовх до творчості (згадаймо думку Б.Ахмадуліної про «прекрасні плоди самотності»), і важкий психічний тягар.

Наприклад, як писав в одному з листів С.Єсеніна (переклад з російської наш – Ю.Ч.): «Важко мені жити на світі, ні до кого голову прихилити, а якщо і є, то такі обличчя від мене завжди далеко і їх дуже-дуже мало...».

Загалом співвідношення між фактами біографій багатьох видатних креативів та якістю продуктів їхньої творчості можна описати за допомогою сумного парадоксу О.Блока: «чим гірше життя, тим кращі вірші». Тому безумовно правий Г.С.Костюк, який називає справжню творчість «подвигом», а «пристрасть, потребу в творчості» - «непереможною силою», яка штовхає людину до неї. /Костюк, 1989/.

Загальні висновки.

Творчою особистістю, особистістю креативного типу або креативом

називають людину, яка схильна до нестандартних способів розв'язання задач, здатна до оригінальних, нестандартних дій, відкриття нового, створення унікальних продуктів.

Творчість може мати як ситуативний («вимушений»), так і особистісний («надситуативний») характер. Кожна людина змалку так чи інакше причетна до різних її видів і здатна досягати в них певних успіхів. Однак, далеко не кожного можна назвати творчою особистістю.

Креативам часто притаманні різноманітні патології (відхилення від норми). Будь-яка патологія, що пов'язана з творчою особистістю, отримала назву «европатології» (від грецьк «heurisko» - відшукувати, відкривати і «pathos» - страждання, хвороба). Означені патології спричиняють фізичні та психічні страждання, але можуть позитивно позначатися на результатах творчої діяльності.

Креатив зазвичай стикається з великою кількістю психологічних проблем. У найбільш яскравому й концентрованому вигляді вони представлені в біографіях та автобіографіях видатних особистостей, особливо в царині мистецтва.

Контрольні питання:

1. Розкрийте зміст поняття «креатив».
2. Охарактеризуйте психологічні особливості креативів.
3. Покажіть як впливають на творчість фізичні та психічні патології креативів.
4. Назвіть та проаналізуйте «типові» психологічні проблеми креативів.
5. Яке висловлювання О.Блока показує зв'язок між життям і творчістю видатних митців. Чи згодні Ви з ним? Обґрунтуйте Вашу відповідь.